

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

ЛІВЧУК Тетяна Петрівна

ОБ'ЄКТИВАЦІЯ СУБ'ЄКТИВНОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМА

Спеціальність - 09.00.11 - соціальна філософія

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ - 1994

АВ 30.070

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі філософії гуманітарних наук
філософського факультету Київського університету імені
Тараса Шевченка

Науковий керівник - БУЗЬКИЙ Марат Павлович,
кандидат філософських наук, доцент

Науковий консультант - СКУРАТІВСЬКИЙ Віталій Андрійович,
кандидат філософських наук, доцент

Офіційні опоненти - ПАЗЕНКО Віктор Сергійович,
доктор філософських наук, професор,
член - кореспондент АН України

МІШІН Володимир Миколайович,
кандидат філософських наук, доцент

Провідна організація - Державна академія легкої промисловості
України, кафедра філософії і культурології

Захист відбудеться "23" травня 1994 року о 14 годині на
засіданні спеціалізованої вченої ради Д 01.01.04 при Київському
університеті ім. Тараса Шевченка за адресою: 252 601, м. Київ-17,
вул. Володимирська, 60, ауд. 328.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського
університету ім. Тараса Шевченка (вул. Володимирська 58).

Автореферат розіслано "22" квітня 1994 року

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

проф. СКРИПКА П. І.

ЛНБ України ім. В. Стефаника

00756485 (Z)

ЛНБ ім. В. С.
АН України

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження проблеми об'єктивації суб'єктивності обумовлена потребами сучасного суспільного розвитку, а саме: потребами пошуку шляхів і засобів особистісної причетності до процесу розбудови української держави, відродження культури, подолання тих кризових явищ, що мають місце в сьогоденному українському суспільстві.

Соціальна діяльність, як відомо, створюється практичною діяльністю людей, де втілюється їх розум, почуття і воля, тобто своєрідні суб'єктивні чинники, об'єктивація яких і постає як проблема соціокультурного творення. Необхідність дослідження проблеми обумовлена також рядом інших причин і пов'язана, насамперед,

-зі зміною буття людини в сучасному світі. Поряд з важливими чинниками, які відіграють суттєву роль у розвитку суспільства, такими, наприклад, як держава, соціальні групи, суттєвою стає людська суб'єктивність, яка виступає визначальною;

-інтерес до проблеми суб'єктивності зникає не тільки завдяки виявленню творчих здібностей людини, а через виявлення в людській суб'єктивності сил, деструктивна здатність яких за своїми наслідками може переважати руйнівні сили природи;

- зміна статусу суб'єктивності в сучасному світі, підняття її до рушійної сили суспільства і, разом з тим, виявлення гострої невідповідності між розвитком соціуму, техніки та інтелектуальним і моральним розвитком суспільства ставить питання про нові форми соціалізації в рамках традиційних інституцій;

- людина сама створила і продовжує творити такі умови життя, які виключають розвиток її як суб'єктивності - і в цьому полягає парадоксальність теперішньої ситуації. З одного боку, зростає роль суб'єктивності в плані детермінації людськими спільнотами і особистістю суспільного розвитку, з другого - деперсоніфікований соціум чинить тиск на суб'єктивність, робить беззмисловим сам прояв її. Етатизація суспільного життя, яка проникає навіть у приватну сферу, маніпуляція суспільною свідомістю з боку держави, викликає осторогу у її громадян, прагнення знайти місце особистісному серед знеособленого соціального.

З постановкою питання про суб'єктивність пов'язано безліч

інших проблем: проблема детермінації суб'єктивністю суспільного розвитку, проблема вибору, свободи та відповідальності, пізнання та самопізнання та багато ін. Багатомірність проблеми суб'єктивності передбачає розгляд її в різних аспектах: логіко-гносеологічному, аксіологічному, онтологічному з виходами на соціологічний та культурологічний рівні.

Суб'єктивність сама стає основою для вивчення зовнішнього світу, у зв'язку з чим по-новому ставиться питання про об'єктивну реальність взагалі. Відбувається зміна акцентів і у розгляді самої суб'єктивності – від розгляду її через свідомість і пізнавальні можливості до питання про буттєву природу суб'єктивності.

В аналізі об'єктивації суб'єктивності виникає своєрідна пізнавальна ситуація: сама суб'єктивність з позицій різних підходів становить проблему. Ця категорія є однією з найзначущих в філософії в такій мірі, що її визначення задає парадигму філософських пошуків щодо інших філософських питань. В той же час, дослідниками відзначаються труднощі в концептуалізації суб'єктивності (М.У. Мамардашвілі), що адекватно відображає її буттєвий статус. Суб'єктивність розкривається в творенні нею предметності і в той же час, ні в одній з речей світу суб'єктивність не втілюється вичерпно, адекватно. Суб'єктивність не є буття, яке само з себе розкривається і існує само по собі, вона розкривається через зв'язок з реальністю. Історичність такого зв'язку передбачає зміну її моделі в науці.

Гірше наукової розробки проблема. Аналіз сучасних розробок ідеї суб'єктивності дається в роботах, присвячених критичному розгляду зазначеної проблеми в сучасній західній філософії. З робіт, присвячених цьому питанню, слід особливо відзначити роботи Т.Кузьміної, А.Михайлова, Г.Маргвелашвілі, В.Подороги, С.Причепія, Т.Тузової та ін. Треба наголосити, що тривалий час критичний аналіз був єдиною точкою зіткнення з сучасною західною філософією.

З робіт, які розглядають становлення проблеми суб'єктивності в історії філософії можна назвати дисертаційне дослідження К.М. Сатилбалдиной. Слід відзначити, що системних досліджень, присвячених розробці теорії суб'єктивності, у вітчизняній літературі небагато. Одна з перших спроб розкриття специфічності людського буття через природу суб'єктивності – монографія І.В. Ватіна "Людська суб'єктивність".

Суб'єктивність поліфонічна за своєю природою, що зумовлює складність її аналізу. Суб'єктивність може розглядатися на рівні людини, групи, суспільства - в останньому випадку суб'єктивність співпадає з загальнолюдським. Надабстрактніший масштаб, який виявляє суб'єктивність, - співвідношення "людина - світ", розглянутий київською філософською школою (В. Шинкарук, А. Яценко, В. Іванов та ін.).

Розвиток суб'єктивності в контексті антропосоціогенезу розглядається в наукових розробках В. Іванова, Ф. Клікса, Б. Поршнєва.

Буттєві засади людської суб'єктивності є предметом дослідження в роботах Є. Бистрицького, В. Біблера, А. Лоя, М. Мамардашвілі. Водночас викликають інтерес праці вітчизняних дослідників, в яких аналізуються методологічні засади некласичного типу філософствування, обґрунтування нового типу раціональності і дослідження вітчизняних і зарубіжних авторів з методології науки, виконані на стику гуманітарних та природничих дисциплін - І. Добронравова, П. Лолон, С. Кримський, Б. Парахонський, К. Поппер, І. Пригожин, І. Стенгерс, Г. Шпінер та ін.

В своєму дослідженні автор спиралася на роботи зарубіжних авторів феноменологічної, екзистенціальної, персоналістської, структуралістської та неотомістської спрямованості, які ставлять проблематику людської суб'єктивності в центр своїх філософських досліджень.

Суб'єктивність - категорія, яка досліджується на стику різних гуманітарних дисциплін. Автор у своїй роботі розглядає нові дані, одержані в суміжних гуманітарних науках, особливо в теоріях, які виходять з буттєвого тлумачення людини. У цьому плані слід особливо відзначити розробки з методології історії, здійснені вченими французької історичної школи "Аннали" та їх послідовниками (М. Барг, М. Блок, А. Гуревич, Р. Коллінґвуд, Л. Февр), а також досягнення в світовій та вітчизняній психологічній науці (В. Зінченко, Ш. Надірашвілі, Д. Узнадзе, З. Фрейд, Ш. Чкагошвілі, А. Шерозія, К. Юнг). Окремі моменти процесу об'єктивності суб'єктивності досліджені в роботах з культуронтології та психології німецькомовних авторів Р. Мейстера, Ф. Кайнца.

Питання суб'єктивності в аспекті смислопродукування в культурі розглядалися в роботах Д. Лукача, В. П. Козловського, К. А. Свасьяна, В. Налімова, М. Поповича, в повсякденності - П. Берге-

ра. Т. Лукмана, А. Пондепуло, А. Ястребицької.

Розвиток суб'єктивності в зв'язку з історичними долями цивілізації досліджується в роботах М. Данилевського, П. Сорокіна, А. Дж. Тойнбі, О. Шпенглера, К. Ясперса. Різноманітні аспекти взаємовідношення суб'єктивності та соціальності досліджені в роботах В. Андрушенка, М. Бузького, В. Князева, І. Надольного, В. Пазенка, М. Тарасенка, Т. Шук та ін.

Таким чином, виявлені нові підходи вимагають широкомасштабних досліджень з питань людської суб'єктивності, узагальнення досвіду дослідження цієї проблематики в світовій та вітчизняній філософській культурі, звернення уваги на малодосліджувані аспекти, такі як суб'єктивність в основних визначеннях структури і функціонування, вищлення поняття суб'єктивності з однопорядкових понять, вияснення механізму зв'язку суб'єктивності з предметністю, питання взаємовідношення творчості, трансценденції та об'єктивації. Це й спонукало автора до вибору проблеми об'єктивації суб'єктивності предметом самостійного теоретичного аналізу.

Мета та завдання дослідження. Спираючись на дослідження суб'єктивності в історико-філософській традиції та сучасних філософських теоріях в аспекті онтологічного підходу, дисертант поставив за мету дослідити суб'єктивність в аспекті її об'єктивації, проаналізувати розгортання суб'єктивності з боку процесу і усталеного результату – механізм і форми.

Досягнення цієї мети зумовило постановку та вирішення ряду конкретних дослідницьких завдань:

- дати системний аналіз генези проблеми об'єктивації суб'єктивності в світлі класичних і сучасних філософських розробок;
- виявити поняття суб'єктивності в аспекті розкриття її через своє "інше" – об'єктивацію;
- розкрити способи, рівні і форми об'єктивації суб'єктивності;
- розкрити онтологічний статус одержаної в результаті об'єктивації суб'єктивності предметності.

Методологічну та джерелознавчу базу дослідження складають теоретичні розробки класичного раціоналізму, а також, виходячи з ідеї багатомірності історико-філософського процесу і проблемного взаємодоповнення філософських концепцій, роботи сучасних західних і вітчизняних філософів онтологічної та феноменолого-діалектичної спрямованості.

Творчому освоєнню і застосуванню даних підходів сприяло вивчення робіт мислителів вітчизняної та російської філософської традиції – М. Бакхіна, М. Лосева, М. Лоського, С. Френка, Г. Шпета, П. Юркевича.

Наукова новизна дослідження. У результаті здійсненого дослідження одержано висновки, які мають належну ступінь новизни і зносяться на захист:

- Досліджено, що в класичному раціоналізмі об'єктивація суб'єктивності розглядалася на субстанціальних засадах: об'єктивація як утвердження всезагального. З позицій такого підходу відбувається елімінація індивідуальної основи, яка є суттєвою для суб'єктивності. В сучасній західній філософії можна відзначити дві тенденції у розгляді об'єктивації суб'єктивності, з одного боку, визнається свобода нічим не скутої суб'єктивності; з другого – здійснюється аналіз суб'єктивності через всезагальність – мову, техніку, структури таким чином, що в них втрачається сама суб'єктивність;

- Обґрунтовано, що на відміну від усталеного визначення суб'єктивності через структуру (емоції, воля, мислення) і через функції (творчість, активність), суб'єктивність визначається як центр смислоутворення по відношенню до навколишнього світу, інтенціями якої є свобода і творчість. Характеристиками суб'єктивності, які обумовлюють об'єктивацію, є цілісність, скінченність – нескінченність, відкритість, незавершеність;

- Виявлено, що крім діяльності та творчості, яка має відмінні від діяльності механізми дії суттєву роль у зазначеному процесі – об'єктивації суб'єктивності – відіграє спілкування. Спілкування забезпечує міжособистісний інтерсуб'єктивний зв'язок, є субстанцією розуміння, уточнення смислів. Об'єктивація суб'єктивності може здійснюватися на усвідомленому і несвідомому рівні;

- Розкриті рівні об'єктивації, якими, на наш погляд, є культуротворчість і повсякденність. На відміну від усталеного їх протистояння у них є інтегративна основа – життєдіяльність людини, в якій вони не виступають відчужено одна від одної. Творчість і об'єктивація не однозначно протистоять одна одній: сам процес творчості (трансцендентування як джерело його) і продукти творчої діяльності (вироблені в культурі об'єктивації) – різні ступені утвердження суб'єктивності;

- Визначені основні аспекти дії механізму об'єктивації суб'єктивності, якими, на наш погляд, є самоідентифікація особистості, самосвідомість та самопізнання, духовність та цінності, воля, вчинок, свобода, творчість. Механізм у даному випадку виступає як інваріант (тотожність) суб'єктивності та її об'єктивації.

- Установлено, що ряд творених людиною предметностей - пізнавальна, міфологічна, мистецтво - по-різному відповідають адекватності втілення суб'єктивності. Універсальними для людського буття формами об'єктивації є тілесність, соціальність, техніка, мова. Форма є розбіжністю між об'єктивацією і суб'єктивністю. Нездатність віднайти адекватні форми вираження викликає руйнівний тип відношення до навколишнього світу.

- Показано, що об'єктивація передбачає два взаємообумовлені процеси: об'єктивація як досягнення загальнозначущого - універсальнація - і об'єктивація як самореалізація - індивідуалізація. Суб'єктивність входить в реальний світ, формує об'єктивність, яка може проявлятися як всезагальність і в якій можливе збереження індивідуального.

Науково-практична значущість дослідження полягає в тому, що його результати узвичаюють досвід осмислення проблематики суб'єктивності в аспекті її буттєвого виміру. Висновки і положення дисертації можуть сприяти більш ґрунтовному дослідженню суб'єктивності, пов'язаному з проблемами буття людини в соціокультурному середовищі, взаємодієносин людини і суспільства, значення суб'єктивності в детермінації суспільного розвитку і самодетермінації, здатності самореалізації суб'єктивності в повсякденності.

Матеріал роботи можна використати в педагогічному процесі у вищій школі під час читання лекцій з соціальної філософії, спецкурсів з філософії історії, філософії техніки, філософії мови, окремих тем з історії філософії.

Постановка проблеми і зроблені висновки можуть мати безпосереднє практичне значення: інтеграція суб'єктивності в соціальне ціле при збереженні її самототожності є нагальною практичною потребою в процесі ребудови української незалежної держави. Питання самоідентифікації нації, поставлені в роботі, вимагають свого практичного рішення в державній політиці та культуроосвітній ро-

боті, які повинні акумулювати досвід минулих поколінь.

Апробація роботи. Основні положення дисертаційного дослідження висвітлювались на міжвузівській науково-практичній конференції "Загальнолюдські цінності - основа гуманізації викладання соціально-політичних дисциплін в педагогічному вузі" (Київ, листопад 1991 р.), республіканській науково-методичній конференції "Українська національна культура. Методика викладання" (Київ, червень 1992 р.), постійнодіючому філософському семінарі "Гуманізм. Людина. Культура", Людинознавчі філософські читання (Дрогобич, жовтень 1992 р.), міжвузівській науково - методичній конференції "Сучасний стан і перспективи вивчення історії, політики, філософії та культури України в технічних вузах" (Дніпропетровськ, жовтень 1992 р.), III Міжнародній науково - практичній конференції "Творчість. Культура. Гуманізм." (Київ, жовтень 1993 р.), українській науково - теоретичній конференції "Дух. Душа. Людина: джерела і пошуки" (Суми, листопад 1993 р.).

Структура дисертаційного дослідження складається із вступу, трьох розділів, які містять дев'ять параграфів, переліку використаної літератури, що, на думку автора, відповідає логіці вирішення проблеми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, показаний ступінь її наукової розробки, формулюються мета та завдання, визначаються методологічні основи дослідження, розкривається його наукова новизна, теоретична і практична значущість, відображена апробація роботи та її структура.

В першому розділі "Становлення проблематики об'єктивації суб'єктивності" розглядаються основні методологічні засади у визначенні суб'єктивності, дається визначення суб'єктивності в аспекті її об'єктивації, характеризуються риси суб'єктивності, які є суттєвими для процесу об'єктивації, генеза її структури, розглядаються основні характеристики об'єктивного.

Найбільш близькі витоки сучасної постановки питання про суб'єктивність сягають філософії Нового часу, у полеміці з якою формувалися основні методологічні засади дослідження дані

проблеми. В філософських системах класичного раціоналізму XVII-XIX ст. проблема людської суб'єктивності стає наскрізною, оскільки обґрунтування самих засад раціональності пов'язується з розгортанням принципу суб'єктивності в філософії.

Трактовка суб'єктивності в філософії Нового часу пов'язана з родовою сутністю людини і її репрезентом – розумом, логічним мисленням. Показовою у цьому відношенні є філософська система Гегеля. Своєю трактовкою суб'єктивності Гегель пов'язує з проблемою об'єктивації – утвердженням суб'єктивності в предметному бутті, розглядаючи предметність в широкому розумінні, включаючи в неї насамперед духовну сферу – наукову, правову, моральну. Бисхідна позиція Гегеля – підпорядкування одиничного – людської суб'єктивності – рухові субстанції і її реалізації в Абсолютній ідеї – породжує схематизм у тлумаченні людського буття.

Марксизм у трактовці суб'єктивності виходить насамперед з предметної природи людини, з чим пов'язана її практична діяльна сторона. Предметність людини, яка виявляється, насамперед, у формі тілесності, вимагає предметної діяльності, розвинута форма якої, згідно марксизму, складає матеріальне виробництво. Своєю трудовою діяльністю і відносинами з приводу неї людина використовує навколишню природу, стає універсальною істотою, здатною творити за мірками будь-якого виду, використовуючи притаманну природі, що стала полем діяльності, закономірність. Маркс аналізує безособові механізми капіталізму і при такому розгляді, відбувається, як пише С.М.Булгаков, "ігнорування проблеми індивідуальності". Хоча на початку марксистський соціологічний та економічний аналіз був підпорядкований пошуку умов реалізації людської сутності. Самореалізація людини починає розглядатися не як життєва програма особистості, а шляхом утвердження буття соціальних спільнот – колективів.

В іншому напрямку, не пов'язаному безпосередньо з ідеєю революційної перебудови суспільства, розвивався марксизм в дослідженнях інтелектуалів лівої орієнтації. Для французьких екзистенціалістів визначальним у трактуванні історії стає погляд на роль людини в історії. Розгляд буття людини в світі переноситься в площину особистісного вибору.

На противагу субстанціональному підходу в класичному раціоналізмі виникає інший підхід до суб'єктивності, заявлений майже

одночасно в різних областях гуманітарних наук: в філософії - Е.Гуссерлем, М.Хайдеггером, в історичній науці - створенням французької історичної школи "Анналі", в психологічній науці поглядами З.Фрейда, К.Юнга. Суб'єктивність починає розглядатися через буттєвість. Буття людини, великих мас людей вже є предметом дослідження не у якості засобу реалізації ідей видатних людей чи елемента безособового розвитку матеріального виробництва, а у їх повсякденності. На передній план досліджень висувається суттєва складова історичного процесу - ментальність - комплекс уявлень, який формується в колективному співтоваристві людей, відображає їх уявлення про місце людини в суспільстві, їх відношення до навколишнього світу, є складним синтезом емоційно-мислительної сфери. Внаслідок відмови від ідеї лінійного, притаманного всім типам суспільства розвитку світової історії, з якій подія є моментом есхатологічного спрямування цього розвитку, звертається увага на неповторне в конкретно-історичній ситуації свого прояву, на самоцінність індивідуального буття.

Стосовно проблеми суб'єктивності в сучасній західній філософії спостерігається й інша - поряд з визнанням необтяженої окремими зовнішнього світу суб'єктивності - тенденція: аналіз форм суспільного буття - мови, техніки, структури тощо, які вже не є частковими, але при цьому немає механізму зв'язку, входження людини як універсальної істоти в названі сфери.

Донедавна у вітчизняній філософській літературі аналіз буття людини вичерпувався діяльнісною парадигмою: набували універсального значення і складові діяльності: мета - засіб - результат. В аналізі суб'єктивності, як він склався в нашій літературі, не враховувалися несвідомі об'єктивні елементи, а сама суб'єктивність розглядалася часто як негативна характеристика суб'єкта історичної творчості. При спробі дати визначення суб'єктивності постає питання її вирізнення із однопорядкових понять - людина, суб'єкт, індивідуальність, особистість, які потребують свого уточнення для вияснення природи зазначеного феномену.

Людина - найзагальніше поняття, яке використовується для означення родових характеристик і в якому підкреслюється відмінність від іншої живої природи. Разом з тим, його зміст передбачає, що людина є ланкою живої природи, вклєчена в еволюцію Всесвіту і породжує новий тип взаємовідносин "матерію творимої"

до "матерію творящої" - діяльно-творчій.

Поняття "суб'єкт" - буквально: те, що лежить в основі - вживається по відношенню до виділених груп людей, які відіграють істотну роль у розвитку соціуму. В найзагальнішому плані воно охоплює людство в цілому, а для своєї конкретизації вимагає диференціювання суспільних верств і виявлення їх взаємозв'язків для визначення пріоритетних тенденцій розвитку суспільства. Для сучасного етапу розвитку соціуму характерний плюралізм суб'єктів суспільного життя.

Поняття "особистості" традиційно вживається для окреслення соціальних якостей людини, її участі в суспільному житті.

За допомогою поняття "індивідуальність" прагнуть підкреслити неповторність людини, характеристики її внутрішнього світу, відмежованість від соціального цілого. Сьогоднішній етап суспільного розвитку характеризується зростанням індивідуальної основи в культурі. Суспільне буття не може розглядатися через протистояння, відособленість індивідуального від соціального, а визначається за допомогою поняття "людська суб'єктивність".

Людська суб'єктивність багатозначна за своїми проявами, чому відповідає різноманітність її тлумачення в філософській літературі. Суб'єктивність процесійна за своєю природою, проходить певні етапи свого становлення і розвитку. Такими етапами є становлення внутрішньої структури суб'єктивності, якою є самість, Я, Душа, дух. Але суб'єктивність не є буття, яке саме себе визначає, свою реальність воно здобуває у творенні предметності. Незавершеність суб'єктивності, часова та просторова обмеженість, нескінченність її салту стає основою для утвердження суб'єктивності у бутті.

У другому розділі "Структурно-функціональний аналіз лінійного механізму об'єктивації суб'єктивності" аналізується смислова детермінація об'єктивації суб'єктивності, розглядаються виділені німецьким дослідником Р.Мейстером етапи процесу об'єктивації, характеризуються основні аспекти та рівні цього процесу.

Утвердження онтологічного підходу в тлумаченні суб'єктивності - масштабний план досліджень останніх років, здійснених на стику наук. Однією з об'єктивних детермінант діяльності психологи називають смисловий рівень детермінації, який є визначальним по відношенню до цільової та операційної установок.

Втілення смислу – найголовніша особливість, яка відрізняє процес об'єктивації суб'єктивності. Смисл є універсальним простором об'єктивації по відношенню до суб'єктивності. Завдяки смислу відбувається утвердження суб'єктивності як цілості.

В процесі об'єктивації суб'єктивності можна визначити певну послідовність, якою є, у відповідності з концепцією Р.Мейстера, аморфне переживання цілого, структуруючий момент, відділення предмета від зв'язку з переживанням, внутрішнє оформлення, переведення в зовнішню дію, образ тривалості, культурний об'єкт. Всі фази процесу об'єктивації є взаємопов'язаними, окремі елементи зазначених процесів можуть проявлятися на інших етапах, оскільки всі вони спрямовані на образ твореного предмета.

В процесі об'єктивації істотно роль відіграє соціальність. Вплив соціальності на об'єктивацію проявляється у формі акумуляції досвіду, здебільшого на історичному шляху поколіннями: стилю мислення, умонастрою, виробленого епохою; інституалізації або спроби спрямувати об'єктивацію в певне русло. Об'єктивація є засобом зв'язку між поколіннями і міжособистісного зв'язку: вектор зв'язку між різними поколіннями переноситься із сфери пізнання в сферу розуміння.

Життєвий шлях людини актуалізує духовність. Вона є опорою для здійснення її (людини) у якості суб'єктивності, пов'язана з розвитком в людині особистісного, індивідуального: зі свідомим вибором людини свого шляху, і разом з тим, передбачає єднання з народом для здійснення призначення бути людиною. Духовність передбачає певну ієрархію цінностей, яка визначається прагненням утвердити себе у бутті, приєднатися до буття вишого, абсолютного, для реалізації в житті людини – життя, осяяне духовністю – вимагає творчого зусилля, зосередженості на внутрішньому світові.

Для утвердження суб'єктивності поряд з зовнішньою діяльністю потрібна напружена внутрішня робота, осмислення себе у невідповідності свого буття, самопізнання, що є основою самосвідомості. Установка на самопізнання пов'язана з переоцінкою ролі логічного мислення в буттєвості людини. Вже меркантизм намагається підкреслити питання про практичну природу людського буття, але в прагненні "перетворити світ" виходить з заход класичного раціоналізму. Інший напрямок, котрий також намагається подолати згадану переоцінку ролі теоретичного мислення з свідомості людини – гус-

серцявська концепція "життєвого світу". Ще одна традиція в історії філософії, особливо притаманна українській ментальності, теоретичні джерела якої витікають ще з філософії Г.С.Сковороди – кардіоцентризм – філософія серця. Багатоманітність людського світу вже не зводиться до однієї здатності – логічного понятійного мислення, серце є основним центром всіх людських проявів, серце є немов би основою триєдності пізнавальних можливостей людини, її моральних якостей і практичного діяння.

Прагнення людини об'єктивувати свою унікальність вимагає волевого зусилля. Прикладення волі свідчить про індивідуальний вибір людини, яка шукає точку опори не в зовнішніх обставинах, якими б вагомими вони не були, а в собі. Дійсність свого світу людина реалізує в неповторності та унікальності вчинка. У вчинкові людини втрачає свої абстрактні всезагальні параметри, стає "практичним знанням", за допомогою якого унікальність людини стає буттєвою характеристикою світу, єдністю теоретичного і практичного світовідношення.

Суб'єктивність не розчиняється без залишку ні в соціальності, ні в культурі, що і дозволяє говорити про її суверенність. Основою такої суверенності є свобода, як здатність до самодетермінації, здатність до покладання нових відносин, перерви і неможливості зовнішньої детермінації у формі необхідності. Відбувається зміна засад об'єктивності: вибір суб'єктом дії задає новий порядок необхідності.

Культура не є чимось об'єктивним, що протистоїть людському буттю, а саме буття людини не тільки в час піднесення духу, а й у щоденно звершуваних моментах. Розмежування життя на дві сфери: культури та повсякденності виходить з постулату про справжнє, суще, за межами наявного. Глибинна справедливність цього твердження – в емпіричній розірваності людського буття як платі за справдження в одній із сфер – сфері культурної творчості або в діонісійській стихії буття.

Суб'єктивність не обмежується світом наявного буття. Її властиве прагнення до подолання буденності, виходу за межі світу наявного і твореного. Трансцендентування не виключає, а передбачає об'єктивацію як шабелі на шляху поєднання з вічністю. Субстанціональний підхід до суб'єктивності передбачає здійснення її прилученням до родової сутності людини і культивуванням влас-

тивих цій сутності рис. Умовою творчості у даному випадку є прилучення до людських цінностей засобом розвитку мислення (Гегель), акумуляцією загальнолюдської практики в одиничному (марксизм). Не заперечуючи важливості культуродуховної творчості, звернемося до життєтворчості – творення людиною власного буття. У випадку життєтворчості людина стає "причиною самої себе", це не забезпечує від протистояння (суспільству, групі, наприклад), але дозволяє а пошукам свого покликання наблизитися до буття екзистенціального. Критерій (вимір) свого власного буття людина шукає не в іншому і не в суб'єктивному почутті вдоволення життям, а в праві особистості на суверенність власного буття, яке вона утверджує або спростовує своїм життям. Творчість і свобода входять в процес об'єктивації як найважливіші інтенції суб'єктивності.

У третьому розділі "Форми об'єктивації суб'єктивності" розглядаються сфери об'єктивації з боку їх адекватності втіленню суб'єктивності, досліджується форма в аспекті утіленості суб'єктивності, аналізуються конкретні форми об'єктивації суб'єктивності.

Світ суб'єктивності набуває свого вираження незалежно від рівня його осмисленості. Коли ж брати гносеологічний аспект проблеми, то в ньому можна зазначити два моменти: інтуїтивний та логічний. В науковому пізнанні формується система об'єктивації, до якої належать, насамперед, категорії, закони, методи пізнання, засобом чого людина освоює наявну дійсність. У даному випадку процес об'єктивації невіддільний від ідеалізації, оскільки людина бере тільки певні сторони буття, абстрагуючись від інших, підкорюючи освоєння дійсності певним пізнавальним задачам.

Поряд з логосом є інша форма проникнення в сутність, інша форма виявлення сутності. Такою формою є ейдос, який має власний спосіб розгорнення, є єдністю логічного і алогічного, він є "завершена цілісність сущого" (О.Ф. Лосев), сутність, якою вона є сама по собі. Ейдос "відкриває" онтологічну природу буття, але для розкриття природи буття суб'єктивності та її об'єктивації він недостатній, оскільки людина у даному випадку є тільки одним з елементів буття сущого. Форми буття особистісного відкриває міф.

Теорія міфа в онтологічному і логіко-гносеологічному плані найбільш повно у вітчизняній філософській літературі 20-90 - х

рр. розроблена О. Ф. Лосевим. Центральним положенням його концепції міфа є теза, що міф є буття особистісне, особистісна форма, лице. Іюзначасовість міфа полягає в утвердженні особистості "тут і тепер", вона є ніби вирваною з часового плину буття, але саме теперішність особистості свідчить про її історичність, тобто неповторюваність ні за яких інших обставин.

Міф досягає свого речового вираження за допомогою символу. В символі досягається єдність смислового і речового. Самі характеристики символу - невичерпність, неоднозначність - відповідають характеристикам самої суб'єктивності. В символі відбувається таке ототожнення "внутрішнього" з "зовнішнім", за якого досягається взаємопроникнення двох різних сфер буття в плані їх співмірності як рівності означеного і означуваного. Символ є певною реальністю, і в цьому також полягає його відмінність від інших форм виразного буття.

Відстороненість від повсякденного життя у мистецтві також є спробою відрізнити дійсне від недійсного, спосіб узнати істину емпіричного буття через "піднесення" над ним. Специфіка художнього вираження полягає в адекватності вираженого, яка досягається за допомогою певної форми, тому одне з найважливіших призначень мистецтва - пошуки відповідної форми. Рух форми (її зміна) пов'язаний якраз з антропоморфною функцією мистецтва - в своїх творах відображати людське буття.

Об'єктивація суб'єктивності здатна виливатися в певні форми, які є умовою розвитку суб'єктивності і охоплюють основні аспекти прояву загальнолюдського. В ієрархії форм об'єктивації пріоритетне значення має мова - сфера символічної культури, в якій, на наш погляд, суб'єктивність реалізується найбільш вичерпно.

Найперша предметність, від якої невіддільне людина, і яка в значній мірі залежить від людини, хоч не завжди свідомо конституюється нею - людське тіло. Внутрішній світ людини формує певну тілесність, культивування того чи іншого типу тілесності є водночас культивуванням людського духу. Людина складає цілісність, в тілесності, поряд з мимолітним, фіксується усталеність - склад мислення, риси характеру, моральні установки, тобто те, що складає структуру особистості. Тілесність може виступати однією із форм комунікації, вона є своєрідною мовою. Засобом тілесності відбувається єднання людини і космосу, до якого людина причетна

вже через своє фізичне буття.

Людська суб'єктивність не є одиничною, замкнутою в світі. Їй приходить ся взаємодіяти з іншими суб'єктивностями. Суб'єктивність може водночас належати до різних спільностей: класових, національних, професійних і т.д. В традиційних суспільствах соціальний статус людини визначається головним чином відношенням до тієї соціальної групи, яка займає чільне місце в суспільстві в ієрархії соціальних груп.

По відношенню до групи, з якою людина себе ідентифікує, важливе збереження автономії людини - збагачення, розвиток соціальної групи відбувається за рахунок нерозчинності суб'єктивності в групі, дистанціювання від групи її членів. Належність значної кількості людей в ХХ ст. до маргінального прошарку, спрощеність переходу від однієї соціальної групи до іншої, а також суспільні катаклізми, ломка і перебудова соціальних структур призводять до втрати людиною свого ґрунту, утрудняють самоідентифікацію. Стан маргінальності може зумовити асоціальну поведінку, спробу самоствердитися через руйнівництво. Порушення "природного" відтворення і зміни соціальних груп, обмеження їх взаємозв'язків зумовлює в кінцевому результаті економічний, політичний і культурний хаос в суспільстві. Соціальні спільності через систему взаємозв'язків є об'єктивною основою руху і розвитку суспільства. Суперечність між людською суб'єктивністю і знеособленими соціальними групами та інститутами долається за рахунок творення людиною свободи. Важливим способом виявлення свободи, утвердження її, виступає онтологічна здатність суб'єкта вступати у відносини з об'єктом, творити предметність.

Технічне з Нового часу складає основу людського буття, стає принципом світовідношення, що пов'язано з проникненням технічного в усі ланки життя людини, і необхідністю для людини визначити свої взаємовідносини з технікою. Технічне, викликане до буття людиною, може стати відчуждjenням, тобто в ньому може бути втрачений людський сенс. Другий бік відчуждjenня, що також пов'язаний з експансією технічного, - ріст анонімного, ірраціонального в житті людини і, як наслідок, зтруднення вибору. Неможливість виключити технічними засобами суперечності, викликані прогресом технічної цивілізації, змушує шукати можливості звільнення від панування техніки на шляху оновлення соціального.

Формування і вираження суб'єктивності. Її інтеграція в соціальне ціле засобом належності до окремої спільноти, самоідентифікації на основі цієї належності здійснюється за допомогою нації, основу самотожності якої поряд з соціальною пам'яттю складає мова. В слові су'єктивність наближається до об'єктивності через 1) передачу своєї думки, а в більш широкому розумінні - стану душі - іншим; 2) залучення в процесі пошуку потрібного слова до загальнолюдського досвіду, вираженого в мові: відбувається процес "розширення суб'єкта" (О.О.Потебня). Комунікативна функція мови відіграє важливу роль у розвитку суб'єктивності. В процесі комунікації, окрім взаємозбагачення суб'єктивностей, відбувається розвиток мови через збагачення значень. В розумінні завжди наявний процес творчості, унікальний досвід кожного робить нетотожним смислове наповнення слова. Процес мовлення є творчим за своїм характером, найзриміше це проступає в поетичній творчості, але й мова нашого повсякденного вжитку здатна виявляти суб'єктивність. Можна сказати, що можливість подолати штампи, як і здатність до творчого самовиявлення залежить від цілісної структури суб'єктивності.

В завданні зроблені висновки дослідження і намічаються перспективи розробки окресленої в дисертації проблематики.

Основні положення дисертаційного дослідження відображені в таких публікаціях:

1. Средства восприимчивости субъекта как целостности // Тезисы межвузовской научно-практической конференции "Общечеловеческие ценности - основа преподавания социально - политических дисциплин в педагогическом вузе". - К., 1991. - С. 18-19.

2. Об'єктивація суб'єктивності в слові (в світлі вчення О.О.Потебні) //Тези Республіканської науково - методичної конференції "Українська культура. Зміст і методика викладання". - К., 1993. - С.109-111.

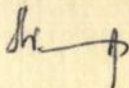
3. Буття суб'єктивності в культурі //Гуманізм. Людина. Культура. Тези доповідей лідикознавчих філософських читань. - Дрогобич, 1992. - С.138-139.

4. Об'єктивація як складова частина творчості //III-я Міжнародна наукова конференція "Творчість. Культура. Гуманізм".

Ч.1. -Київ,1993 - С.120-121.

5. Духовний вимір людського буття //Тези української науково-теоретичної конференції "Дух, Душа, Людина: джерела і пошуки". - Суми,1993. - С.

6. Українська ментальність і технічна цивілізація //Науково-практична конференція "Сучасний стан і перспективи вивчення філософії, історії, політології в Україні".- Дніпропетровськ, 1993.- С.75-77 (у друкованій).

Тир 100, 200, 1000, Кропивницький 1994

457480

ЛНБ ім. В. Сте
АН України

AB 30.010

AB 30.010